

РЕАЛІЗАЦІЯ ОСНОВНИХ ПОЛОЖЕНЬ КОНЦЕПЦІЇ АХМЕТА ДАВУТОГЛУ У ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ ТУРЕЧЧИНИ

Рукомеда Роман Миколайович,
кандидат політичних наук

Розглянуто реалізацію основних положень концепції Ахмета Давутоглу у зовнішній політиці Туреччини. Проаналізовано їх вплив на відносини з Україною, а також можливе використання аналогічних ефективних концептів в українській зовнішній політиці.

Ключові слова: Республіка Туреччина, Ахмет Давутоглу, Україна, турецька зовнішня політика, українсько-турецькі відносини.

Після перемоги в листопаді 2002 р. на парламентських виборах у Туреччині партії Справедливості та розвитку на чолі з Реджепом Ердоганом у країні розпочався новий етап розвитку, що охопив політичну, економічну та суспільну сфери. Не залишилася осторонь і турецька зовнішня політика, концепція якої була поступово змінена під впливом чинного нині міністра закордонних справ Туреччини Ахмета Давутоглу (отримав цю посаду 1 травня 2009 р.). А. Давутоглу, знаний науковець і близький соратник Р. Ердогана, ще 2001 р. видав книгу «Стратегічна глибина: міжнародна позиція Туреччини», в якій обґрунтував основи нової зовнішньої політики країни. Згодом уже як міністр закордонних справ Давутоглу перейшов до практичного втілення своєї зовнішньополітичної концепції за підтримки турецького прем'єра і правлячої партії.

Аналіз базових елементів сучасної концепції зовнішньої політики Туреччини Ахмета Давутоглу дає змогу не лише зрозуміти логіку дій турецького уряду у відносинах із державами Чорноморського, Каспійського, Центральноазійського та Близькосхідного регіонів, а й спрогнозувати лінії зовнішньополітичної поведінки Туреччини щодо України на коротко- та середньострокову перспективи.

Зазначимо, що аналіз турецької зовнішньої політики був і продовжує залишатися предметом уваги багатьох українських дослідників. Наприклад, відносини України і Туреччини в контексті геополітичних

трансформацій у басейні Чорного моря активно вивчав М. О. Воротнюк [1]. Характер двосторонніх відносин України і Туреччини з прогнозами щодо їх оптимізації досліджувався Н. І. Мхитарян. Перспективи розвитку українсько-турецьких відносин та шляхи їх оптимізації неодноразово аналізувалися В. О. Чалим. Турецький чинник етнополітичної ситуації в Криму висвітлювався О. Г. Шевчуком [2] та іншими дослідниками. Проблема конкуренції США і ЄС, Туреччини і Росії в Чорноморсько-Каспійському регіоні висвітлена О. О. Воловичем. Серед російських учених питаннями аналізу сучасної зовнішньої політики Туреччини займаються А. М. Васильєв, В. І. Кононов, Н. Ю. Ульянов, І. І. Іванова, П. В. Стегній, К. Н. Рижак та ін. Значна увага у статті приділяється також працям турецьких дослідників, які аналізували чинну концепцію зовнішньої політики Туреччини.

Метою даної статті є визначення основних положень концепції Ахмета Давутоглу у зовнішній політиці Туреччини й аналіз можливості використання турецького досвіду в українських реаліях. Адаптація турецького зовнішньополітичного досвіду для досягнення українських цілей у зовнішній політиці є тим аспектом, якому вітчизняні дослідники приділяють недостатню увагу. Частіше аналізується турецька практика застосування багатовекторної політики, реалізації безпрограшної стратегії взаємодії зі своїми найближчими сусідами, а також зняття конфліктних питань у відносинах із ними.

Сучасне бачення Туреччиною своєї позиції у світі

За останні десять років перебування при владі нині правлячої партії Справедливості та розвитку на чолі з прем'єр-міністром Реджепом Ердоганом і президентом Абдуллою Гюлем зовнішньополітична вага Туреччини у світі значно зросла. Підґрунтям для цього стали інтенсивний економічний розвиток та ефективна зовнішня політика, спрямована на врегулювання існуючих конфліктів із сусідами та переведення їх у площину практичного співробітництва. Крім того, Туреччина взяла курс на економічну диверсифікацію своїх інтересів і розширила географію власної економічної присутності фактично на всі регіони світу [14].

Як уже зазначалося, ідеологом і практиком сучасної турецької зовнішньої політики прийнято вважати міністра закордонних справ Ахмета Давутоглу. Саме під час його міністерської діяльності важливу роль у формуванні та реалізації сучасної зовнішньої політики країни почали відігравати дослідницькі та експертні центри й турецькі неурядові організації. Загалом А. Давутоглу вважає, що Туреччина змогла поліпшити свої відносини фактично з усіма країнами регіону. Турецький підхід до зовнішньої політики у регіоні керується такими принципами:

- уникнення деструктивної конкуренції та орієнтація на співробітництво в євразійському регіоні;
- гармонізація своїх регіональних інтересів із процесом набуття членства в ЄС;
- розвиток відносин у трансатлантичному Альянсі [3].

У своїй зовнішній політиці Туреччина працює на різних рівнях, щоб впливати на ключові чинники, що формують політичні процеси в Чорноморському регіоні, на Близькому Сході, Кавказі, в Центральній Азії. Особливий акцент у зовнішній політиці Туреччини робиться на Центральній Азії. Турецька сторона впроваджує мультимірну політику для поглиблення двосторонніх відносин та отримання переваг від координації та співробітництва з ключовими міжнародними акторами в Центральній Азії. На думку А. Давутоглу, турецька офіційна політика має посилюватися неурядовими та комерційними ініціативами [4, р. 10].

Концептуальні засади сучасної зовнішньої політики Туреччини

Зовнішня політика нинішнього турецького уряду має чіткі концептуальні засади, які на-

були цілісного вигляду з приходом до влади партії Справедливості та розвитку та її лідера, чинного прем'єр-міністра Р. Ердогана. Ця політика має такі ключові елементи.

Стратегічна глибина – назва вже згаданої однієї з книжок міністра закордонних справ А. Давутоглу, виданої у 2001 р. Концепт стратегічної глибини використовувався для дослідження трансформації турецької зовнішньої політики після 2000 р. і для ілюстрації теоретичних аспектів нової зовнішньої політики. Заснований на турецькій історії та географічних умовах, концепт стратегічної глибини визначає турецьке геополітичне, геокультурне та гео економічне місце у світі в умовах трансформації світової політики та міжнародної системи. По суті, стратегічна глибина – це термін, який включає культурний, цивілізаційний, географічний і просторовий аспекти зовнішньої політики Туреччини.

У формуванні практичної зовнішньої політики визначення стратегічної глибини відноситься до культурної, історичної та географічної «центральної» Туреччини у регіональних та міжнародних системах. За словами А. Давутоглу, «найближча земля, море і континентальні басейни, що оточують Туреччину, створюють географічний центр світу й історично охоплюють райони, де основні артерії історії людства були сформовані» [5, р. 8].

Центральна держава. А. Давутоглу використовує це визначення для характеристики турецького впливу на міжнародну систему. У цьому контексті концепт центральної держави має два головних елементи. Перший критикує метафору ролі Туреччини як «мосту», що традиційно використовувалась у зовнішньополітичному дискурсі в Туреччині. Вона передбачала, що Туреччина з'єднає Захід і Схід у культурному та матеріальному розумінні. А. Давутоглу критикує метафору «мосту», оскільки вона не відображає позиції Туреччини в міжнародній системі «як актора з незалежною позицією». «В такому контексті Туреччина репрезентується як західна держава, яка намагається повністю перейти на західні цінності у своїх взаємовідносинах зі Сходом, і водночас як Східна держава, що репрезентує негативні аспекти Сходу у своїх відносинах із Заходом» [6].

Другий елемент концепту центральної держави виходить із того, що після завершення холодної війни міжнародна система структурно переформовується, а це означає, що в цей період цілісна система відсутня. Відтак у геополітичному, геокультурному й гео економічних вимірах Туреччина має сприйматися не як об'єкт об'єднання Сходу і Заходу,

Стратегічні пріоритети, №1 (30), 2014 р.

а як держава, яка може заснувати, створити і розбудувати нову систему завдяки її здатності до багаторівневого маневру. В цьому сенсі концепт центральної держави у зовнішній політиці Туреччини – це не лише географічна дефініція, а також і геополітична перспектива, яка має відношення до її ролі в історії, культурі та релігії в умовах трансформації міжнародних систем і до формування нових регіонально-глобальних систем.

Орієнтування на перспективу. Концепт орієнтування на перспективу було створено і реалізовано на практиці після приходу до влади партії Справедливості та розвитку. Цей концепт став одним із базових у турецькій зовнішній політиці. Замість проведення традиційної політики за принципом «вичікування й подальшого реагування» у глобальних і регіональних кризах, згаданий концепт надає підґрунтя для активної ролі Туреччини у кризові періоди, й особливо під час вирішення цих криз. Принцип орієнтування на перспективу охарактеризований як один із ключових у новій зовнішній політиці Туреччини [7]. Він складається з двох елементів. Перший включає політики (зовнішньополітичні рішення уряду), які прямо та активно залучені до вирішення кризи від самого початку, а не лише політики, що виникають після розвитку кризи і проблем у географічних регіонах навколо Туреччини.

Другий елемент складається з рішень і політик, які передбачають залучення Туреччини до дії у регіонах без особливих проблем чи криз, на відміну від попередньої традиції, яка не генерувала політики для таких регіонів [8]. Відкриття Туреччиною ринків Африки у 2005 р., спроби поглиблення відносин із Латинською Америкою у 2006 р. і Східною Азією в 2010 р. є основними прикладами такої перспективи.

М'яка сила. Вважається, що «м'яка сила» базується на таких елементах, як дипломатія, культура, діалог, співробітництво, спільна економічна залежність та історичне порозуміння. І хоча зовнішня політика Туреччини не ігнорує «жорстку силу» (*hard power*) і продовжує базувати свою політику на балансі між «жорсткою» і «м'якою» силами, використання «м'якої сили» активно використовується у турецькій політиці щодо Близького Сходу та прилеглих регіонів [9].

Розбудована за трьома засадничими принципами історичного й культурного взаємозв'язку з регіоном – демократичною традицією, демократичними інституціями та вільною ринковою економікою, «м'яка сила» розглядається як обов'язковий метод дипломатії, що заміщує попередній дискурс щодо вико-

ристання військової сили у зовнішній політиці. Турецькі дослідники визначають «м'яку силу» як отримання «того, чого прагнеш через переконання інших» [10].

Проактивна (proactive) дипломатія. Цей принцип дипломатії спрямований на лідерство Туреччини при вирішенні всіх кризових ситуацій у регіоні та поглиблення відносин із країнами-сусідами. Він є одним з основних принципів зовнішньої політики періоду перебування при владі партії Справедливості та розвитку й доповнюється концептом превентивної дипломатії. Відповідно до останнього Туреччині доцільно здійснювати таку зовнішню політику, яка попереджує виникнення проблем у найближчому географічному оточенні, або яка дозволяє Туреччині відігравати ключову роль при їх вирішенні.

Практичні результати цього концепту у зовнішній політиці можуть бути продемонстровані на турецьких намірах і спробах стати посередником у арабо-ізраїльському, сирійсько-ізраїльському, ірансько-західному та боснійсько-сербському конфліктах. Відповідно до цього принципу турецька зовнішня політика може бути реалізована не лише на рівні держав, а й акторів і груп у межах самих держав у контексті попередження чи вирішення конфліктів. Турецька зовнішня політика на Балканах також може слугувати прикладом практичного втілення концепту проактивної дипломатії.

Багатовимірна зовнішня політика. Це є одним із базових концептів зовнішньої політики Туреччини у період перебування при владі партії Справедливості та розвитку. Багаторівнева зовнішня політика сприймається як необхідна активність для перетворення Туреччини на «центральну державу». Ця парадигма зовнішньої політики передбачає збереження постійних і гармонійних відносин з різними міжнародними акторами, як і одночасне практикування багатовимірних принципів.

Відповідно до даного концепту Туреччина не може надалі слідувати лише одновимірній зовнішній політиці, базованій на єдиному параметрі. Багатовимірна зовнішня політика вимагає застосування «одночасних» відносин з різними акторами на міжнародному рівні. У цьому сенсі даний концепт не розглядає відносини Туреччини з обома регіональними і глобальними акторами як альтернативні. Вони радше є взаємодоповнюючі, посилюючи взаємозалежність. Це означає, що нинішня Туреччина у своїй зовнішній політиці вже не орієнтується, як раніше, виключно на одного партнера (зокрема на США).

У багаторівневій зовнішній політиці вельми важливо не створювати дисбаланс на користь одного визначеного зовнішньополітичного партнера. Особливе значення надається створенню балансу впливів. Відтак, Туреччина вже не є виключно орієнтованою на західні країни, а намагається створювати баланс своєї зовнішньої політики за рахунок відносин із країнами інших регіонів, у тому числі з Україною.

Нуль проблем із сусідами. Ця концепція відіграє одну з основних ролей у сучасній зовнішній політиці Туреччини. Її складниками є такі:

- пошук компромісів із сусідніми країнами з метою переведення частини з них зі статусу «конкурента» до статусу «партнера»;

- зростання ролі Туреччини як впливового гравця на міжнародній арені, формування позитивного іміджу держави, в тому числі за допомогою діяльності суб'єктів «публічної дипломатії» країни;

- застосування «м'якої сили» (*soft power*) по відношенню до своїх сусідів через реалізацію державними установами та неурядовими і релігійними організаціями гуманітарних і соціальних проєктів;

- посилення співробітництва із закордонними релігійними організаціями для досягнення національних інтересів;

- активна участь державних, неурядових і комерційних структур у різноманітних освітніх проєктах і програмах у різних країнах світу з метою розширення мережі зв'язків як підґрунтя для розширення турецького впливу.

Безпрограшна стратегія. На відміну від стратегії «гри з нульовою сумою», за якої одна зі сторін програє, безпрограшна стратегія базується на ідеї, що домовленості, від яких виграють усі сторони, більш вигідні для миру та співробітництва [11]. Даний концепт активно практикується у сучасній зовнішній політиці Туреччини, особливо стосовно врегулювання Кіпрської проблеми, ведення діалогу з Грецією та Республікою Кіпр (адміністрацією грецької частини Кіпру), нормалізації відносин з Вірменією.

Коридор енергетичного хабу. Ідея перетворення Туреччини на енергетичний хаб і коридор у транспортуванні євразійських енергетичних ресурсів, яка вперше була презентована наприкінці 1990-х років, нині часто згадується турецьким урядом для наголошення важливості енергетичної ролі Туреччини у регіоні. Ідея енергетичного хабу полягає в експорті енергоресурсів до країн-споживачів після потрапляння цих ресурсів до Туреччини. Її суть – транспортування енергоресурсів

через турецьку територію завдяки якомога більшій кількості трубопроводів та інших транзитних можливостей. Ці ідеї є частиною стратегії зовнішньої політики країни і мають на меті збільшити взаємозалежність між країнами регіону для зміцнення стабільності.

У зазначеній площині відбувається активна взаємодія турецьких міністерства енергетики та зовнішніх справ. Ідея енергетичного коридору може зробити Туреччину одним із найважливіших енергетичних хабів у сенсі збільшення кількості маршрутів та постачальників енергоресурсів. Трубопровід Баку – Тбілісі – Джейхан та енергетичний термінал у Джейхані, який вважається основним місцем енергетичного хабу, є прикладами практичного втілення цього концепту.

Зростання політичного впливу Туреччини на Україну

Нині на офіційному рівні відбувається інтенсифікація українсько-турецьких відносин. Зокрема, за підсумками Третього засідання стратегічної ради високого рівня за участю Президента України та прем'єр-міністра Туреччини, що відбулося 9 жовтня 2013 р. в Анкарі, було підписано План заходів щодо розвитку двосторонніх відносин на 2014–2015 рр. Було також підписано Виконавчу програму між Кабінетом Міністрів України та урядом Турецької Республіки про першочергові заходи з розвитку співробітництва в галузі освіти на 2013–2015 рр. Крім того, були підписані документи з розвитку співробітництва в енергетичній та деяких інших галузях [12].

Слід зазначити, що в період перебування при владі партії Справедливості та розвитку політика щодо України загалом була досить виважена та обережна. Відносини між двома країнами не вирізнялись високою динамікою, тобто й нині існує значний потенціал їх розвитку.

Втім, під впливом поглиблення стосунків України і Європейського Союзу Туреччина останніми роками активізувала свою діяльність на українському напрямку, сподіваючись, головним чином, поглибити торговельно-економічну діяльність за допомогою Асоціації між Україною та ЄС і запуску між ними поглибленої та всеосяжної Зони вільної торгівлі.

В Україні основним об'єктом політичного впливу зі сторони Туреччини традиційно є АР Крим. Аналіз свідчить, що основними напрямками впливу ТР на Крим є політичний, гуманітарно-економічний, релігійний, інформаційно-культурний та освітній.

У політичній площині ТР акцентує увагу на необхідності відновлення прав депортованих народів на етнічних землях Криму. Попри відсутність публічної критики української влади, турецька сторона активно працює із кримськотатарським Меджлісом і Духовним управлінням мусульман (ДУМ) Криму. Туреччина будує свій політичний капітал у Криму через підтримання проблематики визнання депортації кримських татар у 1944 р. геноцидом кримськотатарського народу. ТР активно підтримує права кримськотатарського народу на самовизначення, захист його історичної культурної та релігійної спадщини. На цьому тлі Анкара не надає підтримку опозиційним до Меджлісу кримськотатарським організаціям.

Зокрема, одним з основних каналів турецького впливу на Крим є постійний зв'язок Управління з релігійних справ Туреччини з ДУМ Криму. Завдяки йому здійснюється будівництво в Криму об'єктів релігійного та соціокультурного значення, в т.ч. мечетей, навчальних центрів і шкіл з турецькою мовою викладання, здійснюється просвітницька робота.

Через урядові й неурядові турецькі організації відбувається поширення літератури, різноманітної інформації з тем кримськотатарської проблематики. Важливим елементом впливу залишається залучення кримської молоді до турецьких освітньо-релігійних закладів.

Висновки

Концепція зовнішньої політики Туреччини спрямована на здобуття країною регіонального лідерства за умов збереження конструктивних відносин з усіма своїми сусідами, включаючи Україну. Попри теоретичну

збалансованість концепції зовнішньої політики, її практичне втілення стикається з низкою проблем [13]. Зокрема, незважаючи на намагання втілити концепт «нуль проблем із сусідами», останніми роками спостерігається різке погіршення відносин Туреччини з більшістю сусідніх країн – Сирією, Єгиптом, Саудівською Аравією та Ізраїлем. «Замороженими» залишаються стосунки Туреччини та Вірменії попри численні спроби Анкари налагодити діалог з Єреваном.

Для України залишаються актуальними такі складники зовнішньої політики Туреччини, як стратегія, спрямована на відсутність проблем із сусідами та курс на вирішення проблемних питань з одночасним поглибленням економічного співробітництва. Саме від ефективності економічної кооперації при збереженні політичного діалогу залежить впливовість позицій України у Чорноморському регіоні.

Відносини України і Туреччини набувають нової якості на тлі поглиблення Україною інтеграції з ЄС. Зокрема, триває активна підготовка угоди про Зону вільної торгівлі між Україною і Туреччиною, що дасть змогу суттєво збільшити обсяги взаємної торгівлі. Ефективним інструментом розбудови двосторонніх відносин залишається Стратегічна рада високого рівня.

Наразі Туреччина продовжує реалізацію політики «м'якої сили» в Криму, надаючи багатомірну підтримку кримськотатарській громаді в Україні.

Оскільки турецька зовнішня політика є дуже динамічною, в т.ч. щодо України, її подальший аналіз залишатиметься актуальним для відстеження можливих змін і впливів на національні інтереси України та її зовнішньополітичні позиції.

Список використаних джерел

1. *Воротнюк М. О.* Україна і Туреччина в контексті геополітичних трансформацій в басейні Чорного моря / М. О. Воротнюк // Стратегічні пріоритети. – 2009. – № 1 (10). – С. 262–269.
2. *Шевчук О. Г.* Турецький фактор етнополітичної ситуації в Криму / О. Г. Шевчук // Геополітика и екогеодинамика регионов. – 2007. – Вып. 2. – С. 131–135.
3. *Турция: новая роль в современном мире.* – М. : ЦСА РАН, 2012. – 80 с.
4. *Turkic Republics Since Independence: Towards a Common Future.* – Vision papers / Center for Strategic Research. – 2013. – No. 5. – January. – P. 10.
5. *Murat Yesiltas.* A Dictionary of Turkish Foreign Policy in the AK Party Era: A Conceptual Map, SAM Papers / Murat Yesiltas, Ali Balci. – 2013. – May. – No. 7. – P. 8.
6. *Ahmet Davutoglu.* Turkie Merkez Ulke Olmali, adikal. – 2004. – 26 February.
7. *Ahmet Davutoglu.* Principles of Turkish Foreign Policy, Speech at the Mayflower Hotel organized by SETA D. C., Washington. – 2009. – 8 December.
8. *Ahmet Davutoglu.* Kriz Odakli Degil Vizyon Odakli Dis Politika, (Interview with M. Mucahit Kucukyilmaz), Anlayis. – 2005. – April.

9. *Ahmet Davutoglu*. Turkey's Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007, Insight Turkey. – 2008. – Vol. 10. – No.1. – January-March. – P. 86.
10. *Ibrahim Kalin*. Turkiye'nin Ince Gucu, TUIK Akademi. – 2011. – 8 February.
11. *Tarik Oguzlu*. Turk Dis Politikasinda Davutoglu Donemi, Ortadogu Analiz. – 2009. – Vol. 1. – No. 9. – September. – P. 44–50.
12. *Україна і Туреччина узгодили розвиток двосторонніх відносин у 2014–2015 рр.* // РБК-Україна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rbc.ua/ukr/news/politics/ukraina-i-turtsiya-podpisali-plan-meropriyatiy-po-razvitiyu-09102013202700>
13. *Волович О. О.* Політика Росії, Туреччини, США і ЄС в Чорноморсько-Каспійському регіоні: взаємодія і суперництво / О. О. Волович // Чорноморська безпека. – 2008. – № 1 (7). – С. 11–14.
14. *Краткий обзор внешней политики Турции* / Министерство иностранных дел Турции [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mfa.gov.tr/russian.en.mfa>.